

ИЛЮСТРАЦИЯ ИЛИНДЕНЪ

Редакторъ: ПЕТЪРЪ МЪРМЕВЪ

ОТНОВИТА ЛИСТЕКА
„СВ. С. В. К. РИЛИ М. ТОДИЯ“
София

Борисъ Сарафовъ и Иванъ Гарвановъ

Преди 25 години внезапно спрѣха да туптятъ две юначни родолюбиви сърдца — Борисъ Сарафовъ и Иванъ Гарвановъ загинаха въ София отъ братска разколническа ржка. Цѣла България то-

Борисъ Сарафовъ, роденъ на 1872 год., 12. юний ст. ст. въ с. Либахово (Неврокопско), бѣ свършилъ шести класъ на Солунската българска гимназия, когато въ 1890 година постѣпи въ Воен-

Борисъ Сарафовъ

Иванъ Гарвановъ

гава горчиво ги оплака, защото тѣ, подбуждани отъ чистъ идеализмъ, самоотвержено работиха и страдаха за освобождението на Македония. Тѣхната дейность и задружната имъ кончина символично представятъ обединени на животъ и смъртъ дветѣ имъ родни майки — Македония и България. Имената на двамата скѣпи покойници трайно ще блестятъ на страницитѣ на незавършилата се още македонска епопея, въ която се възпѣватъ чуднитѣ подвизи на най-виднитѣ македонски борци-водители. Следъ изминалото четвъртъ столѣтие отъ смъртта на Сарафовъ и Гарвановъ не можемъ да не си спомнимъ съ благоговение за тѣхъ и за цѣлата оная героична епоха на най-силно идейно напрежение въ освободителната македонска борба, която се завърши съ Илинденското въстание и която двамата покойници и тѣмъ подобни тогава прославиха съ своитѣ дѣла.

ното училище въ София, отгдето излѣзе младъ офицеръ въ 1893 година. Презъ следната година Сарафовъ, подъ влиянието на Трайко Китанчевъ, тогава председател на новообразуванния Върховенъ македонски комитетъ, се запознава съ македонското освободително дѣло и толкова се увлича активно да работи за него, че сетне само тази идея го е ржководила до края на живота му. Въ „Споменитѣ“ му, които обнародвахъ, подробно е изресувана тази му родолюбива дейность. Сарафовъ много скоро успѣва да се наложи като ржководна личность. Той се отличаваше съ необикновено живъ темпераментъ и не по-малко жива, творческа фантазия, източникъ на много негови смѣли подвизи, какѣвто бѣ походилъ му до гр. Мелникъ, въ който на 12. юлий 1894 година той съ една чета отъ 65 души влѣзе посрѣдъ бѣлъ день, въпрѣки турския гарнизонъ

въ града. Сарафовъ бѣше хубавъ, строенъ мжжъ, веселъ и словоохотливъ, често духовитъ събеседникъ. Когато се касаеше да се намѣри какъвгоде изходъ по важни работи за „дѣлото“, Сарафовъ бѣше твърде изобретателенъ. Той не можеше дълго да бездействува, за него нѣмаше безизходъ — скоро биваше той готовъ съ новъ, спасителенъ планъ. Тѣзи му качества, а сврѣхъ това и неговата лична храбростъ спомогнаха, щото името на Сарафова бърже да стане твърде популярно, дори легендарно срѣдъ македонцитѣ, които на неговия зовъ масова напуснаха работата си, готови да дадатъ живота си за Македония. Върху Сарафова силно бѣ повлияла и личността на Гоце Делчевъ, съ когото той прѣвъ пжтъ се срѣща въ 1896 г., когато двамата се зарекли да почнатъ „нелегална дейность“ — да станатъ „горски царе“. Въ 1899 година Сарафовъ застава начело на Върховния македонски комитетъ, ръководещъ македонската емиграция въ княжеството. Въ това време основаниятъ въ 1893 година Централенъ комитетъ на Вътрешната македонска революционна организация съ седалище въ Солунъ, бѣ тѣй сжщо се засилилъ толкова, че става мощенъ и ревнивъ съперникъ на Върховния комитетъ. Сарафовъ прѣвъ направи сериозенъ опитъ да се постигне братско споразумение между двата комитета, като изпрати въ Солунъ специално лице за тази цель.

Презъ 1900 година Сарафовъ крои голѣми революционни планове, а за да се слобие съ потрѣбнитѣ срѣдства и да спечели за македонската дѣло съчувствие въ чужбина, той предприема пжтувания въ Русия, по западна и срѣдна Европа, поради което неговото име стана известно и вънъ отъ България.

Следъ вѣстанието, предприето отъ генералъ Цончевъ пръзъ есенъта въ 1902 год., въ което Сарафовъ не взе участие, положението въ Македония бѣ неудържимо поради напредналото въстаническо възбуждение срѣдъ народа, достигнало до тамъ, че „бито чани вече не могли да чакатъ“. Къмъ срѣдата на януарий 1903 год. въ София пристига Иванъ Гарвановъ да съобщи, че тайниятъ революционенъ конгресъ въ Солунъ токущо е взелъ „безвъзвратно“ решение, щото презъ пролѣтъта да се дигне общо македонско въстание. Тогава Сарафовъ, въ споразумение съ Гарвановъ, решава да замине въ Македония, за да вземе лично участие въ вѣстанието. Тукъ Сарафовъ развива усилен организаторска дейность и участвува въ Смилевския конгресъ на 17. априлъ 1903 г., въ който бива избранъ за чл-нъ на главния въстанически щабъ заедно съ Дамянъ Груевъ и Атанасъ Лозанчевъ. Въ самото въстание, прогласено на 20. юлий, Илинденъ, Сарафовъ лично ръководи борбата, а следъ потушаването му той заедно съ Груева спомага да се успокои народътъ и най-сетне презъ октомврий потегля съ мнозина вѣстаници за България, гдето успѣва, въпрѣки силнитѣ турски потери, невредимъ да стигне.

Следъ нещастния край на Илинденското въстание, въ Сърско се обособи известната група начело съ Сандански, която, осждайки действията на противниците си, започна да ги сжди и наказва, та на 11. декемврий 1907 год. Сарафовъ падна заедно съ Гарвановъ отъ ржката на изпратения отъ санданиститѣ убиецъ — Тодоръ Паница.

Иванъ Гарвановъ е роденъ въ Стара Загора на 23. декемврий ст. 1869 година. Баща му,

Георги Ивановъ, е билъ убитъ отъ навлѣзлитѣ въ Стара Загора Сюлейманъ-пашови войски. Гарвановъ тогава се е спасилъ съ майка си и съ помалкия си братъ, като успѣли да избѣгатъ до Габрово. Срѣдното си образование Гарвановъ получилъ въ родния си градъ и въ Пловдивъ, гдето на 1888 година е издържалъ зрѣлостенъ изпитъ. Следъ едногодишно учителствуване той е постѣпилъ въ Висшето училище въ София, гдето е завършилъ на 1893 година курса по физика и математика. Следъ това две години се е усвѣршенствувалъ по предмета си въ Виенския университетъ, като е работилъ подъ ръководството на професоръ Екснеръ. Едно негово самостоятелно изследване върху „Вжтрешното търкане на нѣкои масла“ биде напечатано отъ Виенската академия на наукитѣ.

Отъ Виена Гарвановъ се завърналъ въ Стара Загора и тукъ се е срещналъ съ Андрей Тошевъ, тогава учителъ, дошелъ отъ Солунъ презъ ваканцията въ родния си градъ. Тази среща е била сждбоносна за по-нататъшния животъ на Гарвановъ, защото Тошевъ го е канилъ да приеме учителско мѣсто по физика въ Солунската българска гимназия, гдето е имало нужда отъ такъвъ учителъ. Гарвановъ, ако сжщевременно да е правѣлъ постѣпки да получи мѣсто на асистентъ по физика въ Софийското Висше училище, най-сетне се съгласилъ да отиде въ Солунъ.

Презъ първата година на учителството си въ Солунъ (1894/95 год.) Гарвановъ е билъ предаденъ само на учителската си работа и нищо не е знаелъ за революционната дейность на ВМРО. Въ 1896 година е дошелъ въ Солунъ като училищенъ инспекторъ Дамянъ Груевъ, съ когото Гарвановъ е билъ съученикъ въ Висшето училище въ София, но сжщо тѣй никакъ не е билъ посветенъ въ дотогавашната му революционна дейность.

Веднжжъ, както самъ Гарвановъ разправя въ „Споменитѣ“ си, които обнародвахъ, Груевъ го поканилъ да вземе участие въ борбата за освобождението на Македония, като го попиталъ: „Готовъ ли си да мрешъ за Македония?“ Между туй Гарвановъ е вече билъ подъ влиянието на противното течение начело съ Михаилъ Сарафовъ, тогава директоръ на гимназията, а именно нищо да не се предприема противъ турцитѣ, а да се засили първомъ културната дейность на Екзархията. Гарвановъ страстно се увлѣкълъ по тая идея и застаналъ начело на основаната тогава културна организация „Братство“, която неминуемо е дошла веднага въ остро стѣлкновение съ Вътрешната революционна организация. Борбата, която се заражда следъ това между дветѣ течения, довежда Гарванова въ по-близко съприкосновение съ непоносимитѣ политически условия на живота въ Македония, та той постепенно се преобрѣща въ активенъ революционеръ, следкато се е убедилъ, че отначало зле е билъ уведоменъ относительно революционната програма на Централния комитетъ, а именно, че той не само не мисли прибързано да подига въстание въ Македония, а, напротивъ, че въ противоположность на Софийския Върховенъ комитетъ действува за планомѣрна подготовка и за отлагане на вѣстанието. Най-сетне Гарвановъ преминава на страната на Централния комитетъ на ВМРО, а „Братството“ престава да сжществува. Следъ това Гарвановъ, самъ членъ на Солунския мѣстенъ революционенъ комитетъ, следъ първата Солунска

афера, избухнала в януарий 1901 година, още повече взема присърдце дѣлото на ВМРО и следъ много прежеждия застава дори начело на Централния комитетъ, като неговъ председателъ. Твърда воля и лична храбростъ Гарвановъ бѣ показалъ вече много пѣти, а особено при случката, когато сръбски агенти, по подстрекателството на предателя Пейчиновски убиха българския учителъ Гарвановъ. Доказалъ, че може смѣло да гледа смъртта въ очи, Гарвановъ се наложи за ръководителъ на Вътрешната организация и самъ спомогна да се ускори въстанието, което се обяви въ 1903 год.

затвора и оттамъ на заточение, осъденъ на 101 години затворъ. Следкато въстанието бѣ потушено, последва амнистия въ 1904 година, та и Гарвановъ, помилванъ, се завърна въ България.

Изигралъ видна роля въ подготовката на въстанието, Гарвановъ се чувствуваше толкова сроденъ съ освободителната македонска идея, а и лично толкова морално задълженъ да работи докрай за осъществението ѝ, че той изново, сякашъ съ възродена енергия, се залови да работи за същото народно дѣло. Къмъ него пакъ се обръщаха за съветъ и съдействие отъ много страни изъ вж-

Мѣстността „Куличе“ подъ гр. Крушево — сборенъ пунктъ на четитъ въ навечерието на Илинденското въстание.

Въ едно историческо заседание на Централния комитетъ, станало на 1—4 януарий 1903 год. въ Солунъ, въ присѣдствието и на делегати отъ революционнитъ македонски райони, биде взето, подъ председателството на Гарванова, съдбоносното решение да се прогласи още презъ пролѣтѣта на същата година всеобщо въстание въ Македония.

Гарвановъ не можа да дочака Илинденското въстание, защото втората Солунска афера на 16. априль 1903 год., следъ атентатитъ противъ французкия параходъ „Гвадалкивиръ“ и противъ Солунската отоманска банка, повлѣче и Гарванова въ

трешността на Македония, и той отътогъ наденъ упражняваше все по-голъмо влияние като ръководна личностъ. А въ туй време Сърската група на Сандански особено враждебно се обяви противъ всѣко влияние отъ Княжеството, като обвиняваше главно Сарафова, а покрай него и Гарванова, че кроели опасни за македонското дѣло планове, та взело решение да посегне на двамата македонски дейци. Убийството се извърши, както по-горе се каза вече, на 11. декемврий 1907 година.

София, декемврий 1932 г.

Професоръ Д-ръ Л. Милетичъ

На пѣтъ за Родината

Боятъ при върха „Чафкитъ“

Годината 1903 за Македония е знаменита и ще остане паметна за потомството. Въ нея година робътъ бѣ повиканъ да напругне силитъ си, за да смъкне тежкитъ вериги на безправieto, позора и теглото. Македония бѣ вулканъ, подготвенъ отъ организаторитъ да изригне, засипи и унищожи

онова, що е тежело и що не можеше да се търпи. Предстоеше повсемѣстно въстание въ Западна Македония.

Прокуденитъ синове, избѣгали отъ тиранията, зарѣзваха си дневнитъ занятия, събираха се въ известни центрове на братската свободна страна и

оттамъ заминаваха за своята татковина. Дебърската емиграция, състояща се отъ гурбетчии, преселеници и бѣжания, макаръ и прѣсната по разни страни, не искаше да остане по-назадъ и съ своитѣ скромни пожертвувания образува нови две чети, въоружи ги добре и ги изпрати последователно за родния край: едната подъ войводството на Максимъ Неновъ отъ с. Тресонче (Рѣка) и Димитъръ Стефановъ отъ с. Ябланице (Дримколъ), а другата подъ войводството на Ташко Цвѣткозъ отъ с. Сушица (Рѣка). Тия две чети въ деня на въстанието трѣбваше да бѣжатъ по своитѣ мѣста.

Четата на Максимъ Неновъ трѣбваше да замине по-рано; тя се състоеше отъ 40 юнака, всички спретнати и стегнати въ хубавата мъжка дебърска носия. Заобиколена отъ дебърскитѣ родолюбци, на 22. май 1903 година вечерта е на изходния пунктъ и следъ радужни благопожелания и трогателна раздѣла, тя трѣбваше да трѣгне. Сцената е мила и трогателна, когато войводата самъ залявя хорото. Мъжътъ настѣпи, следкато изпѣди свѣтлината и четата потегли въ избраната посока.

Следъ шестъ дена усиленъ походъ, четата стигна здрава и читава предѣлитъ на кървава Македония и презъ нощта на 28. срещу 29. май навлѣзе въ царството на мъжитѣ, грозотата и смъртта. Куриеритѣ, следъ направения огледъ на пограничната зона, сж на своитѣ мѣста. Тишината, която се водворява, строятъ, който се заема отъ четата: 5—6 крачки човѣкъ отъ човѣкъ, съ заредени пушки и готови за всѣка изненада, показватъ, че нѣщо тайнствено се върши; върши се едно насилване територията на родната земя, попаднала полъ властта на тиранинъ владѣтелъ. Никой не е освободенъ отъ чувството на грозна и жестока борба и че на Султана вергия съ куршумъ ще се плаща. Бунтъ ще се вдига, ако не е вече вдигнатъ. Мѣстото, презъ което се промъкна четата, вече остана доста на назадъ; четата бърза съ удвоени крачки, за да откачи повече мѣсто навжтре. Далечъ негде не спи само другарѣтъ на овчаря и наговиятъ лай нарушава нощната тишина.

Времето е влажно, пѣтътъ е каленъ, труденъ, дълъгъ, зорко пазенъ отъ тиранина и изложенъ на засади. Движението по него може да става само нощно време, но дружината е бодра, весела, смѣла и гори отъ едничкото желание да стигне въ своя районъ, кждето тя ще се почувствува господарка на положението и кждето птичата вол-

ностъ ще ѝ даде криле, подъ сѣнката на които тя ще постави своя роденъ край.

Полунощъ е. Непрекжнатиотъ осемдневенъ дъждъ, калниятъ пѣтъ и тежкиятъ товаръ не сложиха куража на борцитѣ. Свѣтна пълниятъ дискъ на месечината, чува се вече шумътъ на Брѣгалница и четата спира край единъ отъ притоцитѣ ѝ. Войводата, доволенъ отъ бодростта на юнацитѣ, въ лицето на всички цѣлува секретаря си и казва: „Мило ми е, радвамъ се и моля Бога да ни заведе въ родния край.“

Четата носи: 14 манлихерови пушки съ 4,000 патрони, 20 пушки мартинки съ 5000 патрони, 3 сръбски маузерови пушки съ 750 патрони, 3 кримкови пушки съ 1000 патрони, 29 ржчни бомби, 2 килограма динамитъ съ възпламенителни капсули, 20 револвери отъ разни системи съ по 20—100 патрона за всѣки револверъ, 40 ками и 3 бинокла.

Куриеритѣ сж на мѣстата си. Четата потегля и гази въ бродъ мѣтната и буйна Брѣгалница и взима стрѣмния скатъ на Голакъ, за да стигне върха 1585. Пѣтуването е усилено и изнури юнацитѣ. Войводата ги насърчава да поддържатъ енергията си, докато влѣзатъ въ едрата и гжста гора на планината, да изминатъ селищата, да се скриятъ отъ човѣшко око и си изгубятъ диритѣ. Часътъ е 3, дрезгава свѣтлина се показва отъ изтокъ, денътъ е 29. май. При една рѣтлива месецътъ свѣтва и единъ четникъ забелязва нѣколко трапа, изровени въ земята. Твърдението, че тия трапове сж направени отъ

Войводата Максимъ Неновъ (влѣво) отъ с. Тресонче, Дебърска Рѣка и подвойводата Димитъръ Стефановъ (влѣсно) отъ с. Ябланица, Дебърски Дримколъ.

бомбитѣ на четата на Дѣдо Стефо, остана загадка. Къмъ 4 часа пристига се на в. Голакъ и билото се минава въ верига, за да не би да има турски лагеръ, кждето много чети сж давали сражение.

Гжстата гора по Голашкия потокъ дава на четата по-голѣма свобода да си отдѣхне, защото „орманаа ферманъ олмасъ“, казва турската пословица, а и турчинъ въ гора не борави. Горе, нѣкжде, при сливането на двата върха, лежатъ коститѣ на Капитанъ Мутафовъ, падналъ въ борбата презъ 1895 г. Войводата не одобрява това мѣсто, бидейки нестратегическо и влажно и затова движението продължава, докато най-после, къмъ 5 1/2 часа, четата е на „Чафкитѣ“. Куриери и разузнавачи, изпратени напредъ, следъ 3/4 часа се завръщатъ съ донесение, че полето е чисто и че никакво движение наблизко и далечъ не се забелязва, обаче, позицитѣ сж развалени. Четата е на почивка, храни се, а нѣкои отъ умора предпочитатъ сѣня.

Началниците сж на работа — подвойводата съ десетарите избират мѣста за предните постове, а войводата пише писмо, което ще изпрати съ куриера по назначение. Последният е едно 15—16 годишно момче, което трѣбваше да отиде и се върне. Що бѣ писано въ писмото, никой не знае; чули сж се само думите на войводата: „Ще ти изтрѣгна езика откъде гушата, ако това писмо не отиде по назначението си“, а впоследствие се разбра, че момчето било хванато отъ аскера и заклано.

Недалечъ секретарятъ на четата тананика пѣсенята:

Цвѣте цѣфнало, мамо, в'нашта градина,
Какъ да кандисамъ, мамо, да го откъсна,
Да го изпратя, мамо, въ Цариграда,
Въ Цариграда, мамо, въ терсането,
Въ терсането, мамо, въ зъндането,
Тамъ е, мила мамо ле, моето либе...

Тая пѣсенъ изразява двойното робство: на любовята и на тиранията.

Часовоятъ, мѣстенъ човѣкъ, припва и извиква: „Ставайте! Аскеръ!“

Думите му като електрически токъ минаха презъ дружината, която не бѣше още се нахранила и не бѣше си отпочинала.

— „На оржие, братя! Напредъ на позициите!“ — извика войводата.

Следватъ следъ това въпросите: Кжде е аскерътъ? Колко е? Далекъ ли е? и проче. Четниците незабавно заематъ позициите. Подвойводата Димитъръ Стефановъ съ четирима заема лѣвата страна — източно; въоръжените съ манлихерови пушки заематъ дѣсната страна — западната. Войводата казва на секретаря си: „Много рано ни откриха, бе брате, а ако откриятъ огънь, днесъ тукъ ще трѣбва да останемъ и цѣль денъ да се сражаваме, а ние нито сме яли, нито сме спали. Богъ да ни е на помощ“.

— „Все едно, тукъ или тамъ — продължи той. — Добре сме въоръжени, ще се раздѣлимъ на две и постепенно ще отстъпваме, отбранявайки се“.

Секретарятъ отиде на дѣсния флангъ, а войводата остана въ центра, за да му се чува командата. Въ разположението на четата войводата се излѣга, защото се указа че позицията на „Чафкитѣ“ е нападната отвсѣкжде. Наблизо сганъ, а по-далечъ, по поляните, като мравки се движи аскеръ и все по направление къмъ „Чафкитѣ“. Оценка всѣки може да направи. Положение трудно и затова всѣки се готви, какъ по геройски да мре. Часътъ е 7 сутринята. Последва заповѣдь: „Никой да не стреля до нова заповѣдь“.

Скоро изсвири турска трѣба и въ 7:20 отъ източната страна чува се първиятъ турски залпъ, следъ него втори, трети, а следъ това почва безпорядъна стрелба. Въ тоя моментъ надъ главите на борците, на стотина метра висота, летѣха три орли — навѣрно предвестници на лоши сетнини.

Първиятъ изстрелъ отъ страна на борците е даденъ отъ кримкова пушка. Този гърмежъ биде придруженъ съ едногласно и дружно „ура“. Следъ тоя изстрелъ, отъ центра се даде следната заповѣдь: „Стрелба рѣдка, но въ цель — на месо“. Денятъ предвещава да бжде хубавъ, нѣма никакъвъ вѣтъръ, а горещината се засилва. Минута следъ минута на противника помощъ пристига, стрелбата отъ всички страни се смѣсва: ту залпова, ту единична и боятъ се води съ всичката ожесточеностъ.

Борците даватъ вече две жертви: Марко Росочки и Добе отъ Тресонче. Денятъ е голѣмъ, а малка частъ отъ него е измината. Що могатъ да сторятъ шепа хора срещу голѣмата турска сганъ? Борбата кипи, чуватъ се насърчителните думи на войводата и пѣсни отъ по бодрите борци, а отъ страна на турците се чуватъ закани: „Живи ще ва одеремъ и до единъ ще ва изловимъ“. Аскерътъ е отъ Скопските табори и разбира езика. Всѣки борецъ дава воля на езика си и бѣлва всичко което

Сватбено шествие въ гр. Крушово.

се е набрало въ страдалската му душа. Най-жестоки изрази се чуватъ отъ двете страни, никаква светиня не остана незасегната.

Деянъ Бърсяка издебва приближаващия го аскерлия и го застрелва подъ самото гърло. Чува се едно „Ау“ отъ умиращия аскерлия. — „Ау, зеръ, куче — отговаря му Деянъ. — Болитъ, а! Оди сега кай султанъ Амида да му кажешъ, що ти стория и како маваатъ комитиве, а после, ако ти е арно, излѣзи пакъ да бъркашъ комити.“

— Що му напраи, бре Деяне — пита го единъ неговъ другаръ.

— Го утепафъ — отговори му Деянъ.

Горещина непоносима, липсва вода, слюнката въ устата става гжста, на мнозина отъ юнаците става лошо; свѣстятъ се нѣкои съ амонякъ, а други гълтатъ барутъ. Къмъ 5 часа борбата става ожесточена по всички страни.

Чува се гласъ на четникъ: „Чичо Митре, насъ тука ни избиха вече и ще влѣзнатъ въ позицията ни“.

Димитър Стефановъ, към когото се обръщаше четникътъ, отговаря: „Обърнете се къмъ Максима, той е по-близо до васъ и по-скоро ще ви укаже помощъ“. Максимъ, като чулъ това, безъ много да му мисли, напуска позицията и съ нѣколко само скока се опитва да се прехвърли въ горнитѣ позиции: Но въ тоя моментъ два неприятелски куршума пробиватъ гърдитѣ му и той пада съ расперени ръце. Войводата нищо не могълъ да продума, а само махналъ съ ръка и проронилъ нѣколко сълзи.

Борцитѣ намаляватъ, патронитѣ се привръщватъ, а още 3 часа има до мракъ. Всичкитѣ четници, включително и неговиятъ братъ, не знаятъ участъта на войводата. Двама четници решили да му отрѣжатъ и прибератъ главата, ала изоставили решението си, защото не знаяли каква ще бѣде тѣхната участъ.

На лѣвия флангъ на позицията, залостенъ задъ единъ камъкъ, единъ четникъ се сражава презъ цѣлия день, нанасяйки голѣми поражения въ редицитѣ на противника. Името на тоя самоотверженъ борецъ остана и досега неизвестно. Знае се само, че той е родомъ или отъ гр. Сливенъ или отъ гр. Котелъ и че е постъпилъ въ четата на третия день следъ тръгването ѝ. Съ своята скромностъ и интелигентностъ той изведнѣжъ стана любимецъ на всички четници. Когато е дошелъ въ четата, той е билъ зле облѣченъ и почти босъ. Когато го облѣкли въ четнишката униформа и го въоръжили, той изведнѣжъ се е преобразилъ и добилъ видъ на страшенъ бунтовникъ.

Близкостоящитѣ до него другари на позицията разправятъ, че тъкмо когато той пѣлъ куплета отъ пѣсенъта на Хаджи Димитъръ:

„Глава се люшка, уста проклинатъ цѣла вселенна“ . . . , вражески куршумъ пробилъ черепа му.

Когато на другия день турцитѣ отрѣзали главитѣ на двама убити четници, за да ги изложатъ на показъ въ Церево село, едната отъ тия глави бѣше на тоя безимененъ храбрецъ, който загина далечъ отъ родния си край, за да помогне на брата-робъ.

Миръ на праха му и вѣчна да бѣде паметъта му!

Къмъ 7 часа, около дѣсния флангъ на позицията, въ турскитѣ редове се забелязва движение и се чува тропотъ. Указа се, че стоварватъ две планински батареи артилерия. Почва стрелбата, но тя не е опасна, защото гребенътъ, бидейки остъръ, гранатитѣ го прехвърлятъ и биятъ турскитѣ войски. Сжщото правѣха и неотлетѣлитѣ снаряди.

Времето се прохлади и съживи борцитѣ, но боятъ, вмѣсто да затихне, се засили още повече. Стрелбата отъ дветѣ страни достигна до крайни размѣри и се обърна въ трескотия. Чува се турскиятъ сигналъ, подетъ отъ други петъ сигналисти. Кольо Битушки, сигналистъ на четата, разбира турскитѣ сигнали и пояснява, че това е сигналъ за атака. Секретарътъ на четата му казва да изсвири отъ наша страна, но да не полудѣ нѣкой да се вдигне отъ мѣстото си. Мощниятъ гласъ на нашата трѣба съ своитѣ рѣски тонове оглуши усойтѣ, поде се отъ Голакъ и се разнесе по всички посоки. Той ободри юнацитѣ и отъ всички гърди се изтрѣгна едно мощно „ура“, което слиса турцитѣ и тѣ не знаяха, що става. Ефектътъ бѣше навремененъ и резултатенъ, за което Кольо Битушки получи едно общо браво и похвала. Другаритѣ му казваха, че билъ 40 оки човѣкъ, а сърдцето му тежело

50 оки. Докато турцитѣ да се опомнатъ, що става и въ коя посока е нападението, измина се доста време, а и слънцето се спусна задъ Кратовскитѣ баири, но сжщевременно и небето се покри съ черни облаци.

Предстоеше на останалитѣ живи защитници на „Чафкитѣ“ да обмислятъ и решатъ начина за пробиването на блокадата. Споразумението стана.

НАЗИРЪ КАХРАМАНОВЪ, родомъ отъ с. Фъргово, Стружка околия, сега преселенъ въ Турция, въ паметъ на по-голѣмия си братъ, който е билъ четникъ и войвода въ Македония и заедно съ свои другари падна убитъ на албанската граница отъ органитъ на властъта на Фанъ Ноли — внесе въ Илинденската организация 30 лири турски (около 2200 лева). За тоя му даръ Ржководното тѣло на Илинденската организация, съгласно организационния уставъ, го провъзгласи за БЛАГОДЕТЕЛЕНъ членъ на Организацията.

Предъ позицията на дѣсния флангъ има поляна, която е дълга около единъ километъръ. Шомъ се стъмни добре, ще се произведе силна стрелба, ще се заредатъ пушкитѣ и револверитѣ, ще се нагодятъ бомбитѣ, ще се събератъ предъ поляната и оттамъ ще се произведе шурмътъ за пробива.

Мракъ забули всичко, небето почва да гърми и свѣтка, настѣпи силна промѣна на времето — стана студено. Турцитѣ ставатъ по-дрѣзки. Възползовани отъ тъмнината, тѣ дошли съвсемъ близо и стрелбата се води на посоки. Следъ прибиране бомбитѣ отъ деветтѣ убити и чантата съ книжата отъ войводата, въ часа 9 1/2 Никола Долевъ отъ центра на позицията извиква: „А, бре, още ли ще стоимъ при тия кучиня овде?“ И изведнѣжъ се разнесе едно общо „ура“ и „напредъ“.

Пукотът на бомбит, гърмотевит на небето, свѣткавит, залповет и крѣсцит на турцит — всичко това се обръща на ужасен хаос, приличен на ад. Първата група от 17—18 четници се спуска стремглаво надолу, а след нея се спускат и част от останалите четници. Бидейки тъмно и понеже бѣха се отклонили малко настрана, тѣ попадат на аскерска маса и се почва ужасен бой — бой между четници и турци и бой между турци и турци.

Поведени от секретаря на четата, четниците измѣняват посоката и сѣ адски пушечен и бомбен огън пробиват блокадата и излизат на свобода.

Бурята попристана, но залповет по позицитѣ още дълго време продължавали между турцитѣ и останалитѣ там четници.

И така, на 29. май 1903 година, на Голак планина, при върха „Чафкит“, въ бой сѣ многоброен противник сложиха юнашкитѣ си кости, начело сѣ своя любим войвода Максим Ненов, 18 свидни деца на приказния Дебърски край.

Оцѣлѣлитѣ четници от четата към срѣдата на следния м. юний се прибраха въ София, посрещнати най-радушно от Софийската дебърска колония. Тогаващото настоятелство на кутията „Свети Иван Бигор“ отпусна на всѣки четник съответна помощ, а настоятелството на Дебърското благотворително братство въ продължение на много години е отслужвало панихиди за падналитѣ на полебрани четници от Дебърския край.

Бихме направили един голѣм пропуск, ако към Максима и неговитѣ избити сподвижници не споменем и името на Христо Багери, родом от с. Нисторво, въ Горна-Рѣка, Дебърско, по народност

албанец, а по вѣра християнин. Юношата Христо Багери, млад и буен момък, служил въ чета а на Боби Стойчев, която бѣ унищожена от турския аскер въ Велешко, е син на Йосиф Багери, дългогодишен член на Д бърската дружба, основател на албанската революционна организация и редактор на албанския вестник „Албански орел“. Десет дена преди да загине, той изпраща следното знаменателно писмо на баща си:

Татко,

Моето сърце пламтѣше за свобода. За мене бѣ всичко тъмно и мрачно пред кървавия образ на Македония. Това обстоятелство ме хвърли въ обятията на борбата против турския джелатин. Това, което аз върша, е плод на твоята дейтелност по албанскит работи. Аз като дете представях една бѣла книга, на която, по силата на естествения закон, се записваше това, което ежедневно се говорѣше и вършеше пред мене. Това бѣ: свобода или смърт. Възпитан въ такъв дух, аз не можах освен да се покоря на съдбата и потегля да се боря за свободата на хубавата Македония.

Ти, тате, често си говорил пред мене, че Македония и Албания въ древнит времена рамо до рамо сѣ работили против тѣхнит политически господари и че тѣ взаимно сѣ си помагали. Е, добре, под впечатлението на тѣзи знаменити думи, аз додох тук да умра за свободата на нашата съседка — Македония. Дали сѣ това сѣм направил добро или зло, бждешитѣ поколѣния на тѣзи две поробени страни ще оценят.

Въ заключение, това, което имам да ти кажа, тате, това е да продължаваш да работиш за свободата на Албания, както си работил досега. Само по този начин един ден Албания ще бжде огрѣта от свѣтлитѣ лъчи на хубавата и сладка свобода.

Твой син Христо

Да бжде вѣчна памѣтът на тоя доблестен син на Албания, който сложи юношеската и юнашката си глава въ борбата за извоюване свобода на Македония!

Г. П. Стаматов

Документи за историята на революционнитѣ борби въ Македония

Писма, извлѣчени от „КНИЖКАТА ЗА ДОНЕСЕНИЯ“ на войводитѣ мичман Тодор Саев и подпоручик Константин Настев

(Съобщава д-ръ Младен Панчев)

[Продължение от книга 10 (40)]

Писмо 6.

1. Джумайска въстаническа дружина.

От Малешевско.

До Иван Христов, войвода.

въ Гевгелийско.

№ 5/1903 год., 3. март.

Драги Иванчо,

Нѣщо около преди 6 дена преминах границата през Малешевско, кждето се намирам още. Още на първия ден след навлизането ми сѣ дружината въ турско имах едно кърваво сражение на Голак планина, въ мѣстността „Чавкит“. Загубит от турска страна, според сведенията, възлизат на повече от 60 души убити и ранени. От наша страна 5 убити и 6 ранени. И мене раниха леко въ главата. Борбата бѣше неравна. Четата ми бѣше от 36 души, а турци имаше повече от 1200—1300 души. Бѣхме заградени отвсѣкжде. Сражението трая цѣли 8 1/2 часа. Както виждаш, драги Иванчо, сѣ сражението на 24. февруарий т. г. ние наново показахме, че започнатата неравна борба продължава и ще продължава и за напред.

Съобщи на всички приятели на Дѣлото, че не след дълго, когато кукувицата кукне и гората

се раззеленѣ, петѣковният роб, начело сѣ своитѣ храбри предводители, ще заяви на всеуслышание, че не може вече да търпи турския гнет и че не сѣ въ състояние да го обаят никакви лъжливи реформи на кървавия султан. Проче, гответе се, гответе и народа към бждещата неравна борба. Наскоро ще почнат да навлизат и други чети, които ще се поставят начело на борбата. Сѣ коцкарит много приятелство не води, макар и да се говори, че сме се сдобрили. Върши, както си вършил и досега. Поздрави всички момци.

Твой Т. Саев

Писмо 7.

1. Джумайска въстаническа дружина.

От Малешевско.

До свещеника Глигор, председател на общината гр. Пехчево

№ 6/1903 год., 11. март.

Уважаеми отче,

Имам сведение, че Вие и главният учител въ Пехчево още продължавате да поддържате раздори между населението. Даже и след нещастията, които сполетяват нѣкои хорица, Вие гледате да ги експлоатирате, като им предлагате да ставали

Ваши приятели — партизани. Такъвъ е случаятъ съ бащата на Анастасъ Миневъ въ Чифлика и нѣкои други хорица, на които имената не искамъ да поменувамъ. Този начинъ на действие е безчестенъ. Става още по-срамотенъ и безчестенъ и следкато Вашитѣ голѣмци проглушиха свѣта както тука, така и въ България, че тѣ вече преставатъ да вършатъ онова изтрѣбление на добри работници, каквото вършеха, и съ тѣзи свои действия улеснявахте само турския царъ при преследването на реда и спокойствието въ царщината му. Мисля, че е време вече да се прекрати тази престѣпна политика. Всѣки горе-долу че-

Илия Настевъ,

родомъ отъ с. Вепърчани (Мариовско), старъ хайдутинъ-харамия. Въ последно време станалъ четникъ въ четата на Стоянъ Мохаджиря. Участвувалъ е въ редъ сражения съ зли турци и турска войска. Взелъ е участие въ пленяването на Шелко, инженеръ по ж. п. линия Митровица—Солунъ при мѣстността „Градско“. за освобождението на когото Султанътъ, бройлъ 5,000 лири. Илия Настевъ е билъ другаръ на Коста Попето, сжщо старъ хайдутинъ, а после станалъ дисциплиниранъ четникъ и войвода.

стенъ човѣкъ се възмущава отъ това имъ поведение. Апелирамъ къмъ Вашата човѣщина, християнство, пѣкъ, ако щете, и патриотизмъ и Вие организирате на (не се чете — наша бележка) да се вразумите и забравите всички дребнави досегашни замисли и се присъедините къмъ всички борци за македонската свобода, та по-този начинъ да се постигне по-леко гонимата целъ. Това Ви се налага още и отъ обстоятелството, че Вашитѣ приятели въ България събиратъ другари само подъ единственото условие, че и Вие ще поддържате веднѣжъ обявеното . . . въстание. Мисля, че този

е истинскиятъ пѣкъ и трѣбвало да го следвате, ако сжкните своята амбиция и човѣшко достоинство, като работници по освободителното македонско дѣло. Само така ще си умиете пятното, което си нанесохте съ поведението предъ есенешното въстание. Инакъ Вамъ лежи тежка отговорностъ предъ бждещето поколѣние.

Съ поздравъ Т. Саевъ

Писмо 8.

Джумайска въстаническа дружина.

Отъ Малешевско.

Кусеву — делегатъ въ Кюстендилъ.

№ 7/1903 год., 11. мартъ.

Бай Кусевъ,

Преди нѣколко дена изпратихъ И. Карабибировъ съ 3-ма души ранени и други 5-ма. Съ сжщитѣ писахъ както на тебе, така и на нѣкои други приятели въ София. Възможно е тия хора и писмата да закѣснѣятъ, понеже ги изпратихъ по другъ каналъ — чрезъ Петричко-Джумалийско. Настоящото писмо ти пращамъ по канала, по който преминахъ. Пиша на приятелитѣ въ София да се разпоредятъ, щото чети, когато има да заминаватъ, да ги снабдяватъ съ повече манлихерови патрони, отъ които, освенъ за себе си, да иматъ да даватъ и на другитѣ чети, които се намиратъ въ Македония по-отрано. Почти всички наши чети сж въоръжени съ манлихери, обаче, срѣдно на заминаване даватъ по 50—60 патрона на пушка. Освенъ тия манлихерови пушки, що сж въ частитѣ, има и други оставени въ разни мѣста. Такива само азъ съмъ складиралъ 8. Като мине чета, нека разчита на тѣхъ, обаче, патрони трѣбва да се донесатъ за тѣхъ. Днесъ получихъ писмо отъ Петричкитѣ чети на К. Поповъ, Тра . . . и тѣ сж останали безъ патрони. Моля, обърнете внимание на този въпросъ, за да не ставате неволни престѣпници предъ Дѣлото. Складове нѣмаме, поне у себе си да носимъ нужното число патрони. — *Станко Бакаловъ* е заминалъ съ чета кжде Броди, Сърско. Имало е депутация за тази целъ. Побързайте да се изпрати В. Пехливана за Малешевско. П. Уше (?) съ своитѣ владимирци и младежи да поддържа канала. Обаче, и съ Пехливана нека има другъ човѣкъ съ повечко отбрани хора.

Съ поздравъ Т. Саевъ

Писмо 9.

1. Джумайска дружина.

отъ с. Игуменецъ.

До Анго Поповъ въ Кукушъ.

№ 8/1903 год. 19. мартъ.

Брате, предявительтъ на настоящето, *Атанасъ Димитровъ* отъ с. Градоборъ, е нашъ приятель. Нему, както Ви е известно, е повѣрена чета за въ Вашия районъ — Кукушкия. Той ще бжде самостоятеленъ четникъ дотогава, докогато пристигне друга чета, предвождана отъ единъ или двама офицери, отредени за вашенско, и които ще бждатъ Ваши ръководители презъ време на въстанието, което не следъ много време ще се възобнови. Казватъ ще се възобнови, защото Вие знаете, че миналата есенъ е започнато. Даже нѣщо повече смѣя да Ви кажа, че добритѣ последствия отъ насъ вече сж налице. Ще прибавя още, че както азъ, така и приятелитѣ ми по Дѣлото сме твърдо решени да продължимъ еднѣжъ започнатата неравна борба съ петѣковния народенъ угнетителъ и ще я продължимъ твърдо.

Т. Саевъ

Писмо 10.

I. Въстаническа Джумайска дружина.
Отъ Петричко.
За Йорданъ Стояновъ въ Мелнишко.
№ 9|1903 год., 22. мартъ.

Драги Йордане, снощи се научихъ въ с. Игра-
лище, че ти си се намиралъ въ с. *Лиляново — Мел-
нишко*. Пиши ми при първа възможностъ, че дей-
ствително си натамъ, защото, споредъ мене, по-
трѣбно е да се съобщаваме и знаемъ, кой къде
се върти. Трѣбва да ти съобщя, че Бакаловъ коре-
спондира съ Шемширски (?) въ Горно-Броди. Оттамъ
искать чета отъ наша страна. Изглежда, че въ
този край хората сж викнали аманъ отъ *центра-*

дански и Илия (?). Научихъ се, че и Саракиновъ
е преминалъ презъ моя . . . Вѣрно ли е?

Съ братски поздравъ Т. Саевъ

Писмо 11.

I-ва Джумайска въстаническа дружина.
Отъ Петричко.
До Христо Саракиновъ, кждето и да е.
№ 10|1903 год., 22. мартъ.

Христо, научихъ се, че си преминалъ по лѣвия
брѣгъ на р. Струма. Азъ знаехъ, че си щѣлъ да
отидешъ кжде вашенско, обаче, това нѣма да бжде.
Но, споредъ мене, надали ще направишъ добре,
ако останешъ и ти изъ тия мѣста, кждето се на-

Четата на Воденския войвода Лука Ивановъ въ Нича планина.

листитъ. Ако ти продължавашъ за по-надолу,
кжде Сѣрското, мисля, ще е полезно да влѣзешъ
въ споразумение съ *Петричени*, които би могли
да те улеснятъ до известна степенъ. Ще ти се види
можеби чудно, какъ съмъ изпадналъ въ Петричко
и какъ минахъ презъ *Малешевско* за *Струмишко*.
Отидохъ. Въ *Малешевско* намѣрихъ, че тамъ нашитѣ
чети се намиратъ въ голѣмъ безпорядкъ; сжщото
е и въ *Петричко*. Затова, следкато влѣзохъ въ
селата *Барбареве* и *Ново-село*, получихъ сведения и
заминахъ за тамъ, за да ги уредя, доколкото ми
бѣше възможно.

Въ *Игуменецъ* се срещнахъ съ *Алексо Нико-
ловъ* и *Атанасъ Димитровъ Градоборлията*. Дадохъ
и на тѣхъ по нѣколко момчета и инструкции и си
заминаха по мѣстата. Следъ 2 — 3 дена смѣтамъ
да замина за *Мал . . .* и оттамъ за *Струмишко*.
Поканихъ Вл. Гер. и други да се срещнемъ и спора-
зумѣемъ за общи действия въ бждеще. — Пиши
ми, какви сж резултатитѣ отъ срещата Ви съ *Сан-*

миранъ сега. Следкато преминахъ презъ *Мале-
шевско* въ *Струмишко*, добихъ сведения, че нашитѣ
чети и въ този край, както и въ *Малешевско*, се
намиратъ въ страшенъ безпорядкъ. Бѣхъ прину-
денъ да обезоржжавамъ и наказвамъ мнозина, за
да се тури какъвъ годе редъ поне за сега. Въ
Петричко сж го ударили на войводаджилъ кѣ. Всички
Яни и капитани. Срещнахъ се съ *Алекса Нико-
ловъ* и *Атанасъ Димитровъ Градоборлията*. Пона-
редихъ и тѣхнитѣ чети и ги изпратихъ по районитѣ
имъ. Подиръ сражението, което имахъ на 24. м. м.
на *Голакъ* планина, едвамъ сега се успокоиха мом-
четата. Имахъ загуби 5 убити и 6 души ранени,
въ това число и наша милость. Бѣхъ раненъ въ
главата. Оздравѣхъ вече. Сега съмъ добре. Дру-
жината ми е малка. Ще видимъ какъ ще мога да
я попълня. Следъ два-три дена ще замина за кжде
Струмишкото. Има да се срѣщамъ съ нѣкои лица
отъ града.

Съ братски поздравъ Т. Саевъ

Иванъ Г. Кеповъ.

Преди тридесетъ години

Но сѣ пакъ изъ моята паметъ още не сж изчезнали и предъ моя умственъ погледъ се редятъ образитѣ на толкова много български синове. И малки и голѣми, и знайни и незнайни. И всички еднакво въодушевени отъ висока цель, отъ величавъ идеалъ: да се самопринесатъ жертва за свободата на своя поробенъ народъ.

— Малъкъ си — думамъ на одного — не ще можешъ да издържишъ.

— Какъ съмъ малък! Почвамъ вече 17 години! — отвръща и очитѣ му пускатъ пламъкъ нѣкакъвъ.

— Изглеждашъ ми нѣкакъ слабъ, не си добре. Остани да се посъземешъ — боязливо съветвамъ другия.

— Ка щяло да съмъ слабъ!? — обидено ми отвръща и ме гледа недовошно.

Нищо не можеше да ги спре. И се стичаха къмъ границата отъ всички краища на свободна България. Мизийци, западняци и тракийци съ еднакъвъ устремъ допълняха редицитѣ на македонци и се надваряха съ тѣхъ по себеотрицание, юначество и готовност да се самопринесатъ изкупителни жертви предъ олтаря на македонската свобода.

Съ каква само трепетна радостъ минаваха Осогово и 17-годишни деца и 50-годишни мъже! Съ мене си вземаха „сбогомъ“ (и мнозина за винаги) и занаятчи, и учители, и дребни чиновници, и служещи, и офицери, и напуснали полковетѣ си подофицери и войници и невръстни гимназисти, и прости селяни, и люде съ академическо образование. Защото общиятъ идеалъ увеличаше всички и заличваше възраст и общественно положение, произходъ и образование. Великъ идеалъ бѣ обхваналъ мало и голѣмо, просто и учено.

И тѣхното сърдце, и тѣхната воля неудържимо ги тласкаха къмъ оная огнена стихия, въ която можеха да се стопятъ и да изгорятъ. Но тѣ знаеха само едно, едно само ги бѣ всевластно завладяло — да противопоставятъ слаби сили на мощенъ въковенъ врагъ. И още едно: доброволно да паднатъ предъ кървавия жертвеникъ на поробена Македония. И мнозина се биха като сжщински титани, и мнозина умрѣха като сжщински мъченици. Поклонъ предъ тѣхната паметъ!

Между множеството свѣтли образи, които красятъ новата история на македонското освободи-

телно дѣло, бѣше и *Константинъ Н. Нунковъ*. За неговия животъ и дейностъ даде хубавъ очеркъ Стефанъ Аврамовъ въ 33. книга на „Илюстрация Илинденъ“. А хубава и вѣрна е сжщо и характеристиката, която той прави на тоя бележитъ нашъ революционеръ. Като важенъ материалъ за биографията на Нункова ще послужатъ и неговитѣ писма до приятели. Въ своята архива по Македонското революционно движение азъ намирамъ две писма на Нункова, които смѣтамъ, че не е безинтересно да се помѣстятъ въ „Илюстрация Илинденъ“.

Предавамъ ги въ точенъ преписъ, като запазвамъ и правописа имъ. Тѣ сж толкова поинтересни, че ни разкриватъ душевната борба на Нункова тѣкмо презъ единъ отъ най-важнитѣ периоди въ развитието на македоно-одринскитѣ революционни борби, когато той се колебае кой пътъ да хване — тоя на терора или тоя на въоръженото въстание.

Писмо 1.

Кеповъ,

Има моменти, когато умътъ притиснатъ, търси исходъ и подкрѣпа за рѣшение на въпроси, които съ вѣличината си го притискатъ и правятъ вмѣсто да работи, да гори и се топи. Въ такъвъ единъ моментъ сме днеска ний — азъ и моя добъръ другаръ Вѣлко Антоновъ. И ний освѣнъ мжката да намѣримъ единъ исходенъ пътъ, освѣнъ гдѣто търсимъ едно правилно разрѣшение на въпроса, който днесъ настоятелно иска най-правилно разрѣшение, ний търсимъ единъ добъръ приятелъ, съ когото да се посвѣтваме, който да ни даде куражъ да прѣминемъ на единия или другия край.

Думата ми ще бѣде пакъ по Македонския въпросъ.

Увлѣчени отъ вѣликата и благородна идея, ний дълго

врѣме работихме и мечтахме за денътъ въ който ще видимъ населението на тая нещастна страна заживѣло единъ животъ възможенъ за културна борба. Въ продължение на дълги години, ний будихме съзнанието на тоя измжченъ и убитъ народъ, като същеврѣменно не оставахме ни частъ да не изучаваме причинитѣ на това срамно за вѣкъто робство, да търсимъ причинитѣ въ най-скрититѣ гънки на живота и съгласно съ това да намѣримъ и радикално срдство за прѣмхване на тия причини и на самото робство. И ний ги намѣрихме или по-право, ний считаме туй срдство систематически тероръ върху европейскитѣ капитали въ Турция и турската администрация. Ти навѣрно си челъ моята брошурка: „Терористическата борба“, въ която сме се изказали най-ясно.

И работяхме ний въ това направление, като се мѣчехме да убѣдимъ и другаритѣ си и цѣнтралния Т. М. О. комитетъ Дали сполучихме не зная. Но преди 2 м. въ София имаше редъ отъ заседания, въ които присѣствуваха мнозина революционери (отъ първа величина) и гдѣто се взе рѣшение, че тоя начинъ на борба е най-цѣлесобразенъ, затова и се набавиха срдства и материали и борбата щѣше вече да започне когато получаваме съобщение, че Ц. Т. М. О. К. рѣшилъ напролѣтъ въстание!

Тука именно се появява една остра борба въ насъ, между

Коста Нунковъ
между чувствата и революционния дългъ.

нашите убеждения и общото настроение. Всички викат — въстание. Всички се приготвяват да опитат пушките си това лѣто — обаче въ нашите очи, това е една безрасъдна авантюра...

Нѣма защо да ти описвамъ обстоятелствата, въ които се намира Македон. Осв. дѣло. Ний мислимъ, че въстанието е по-пакостно, по-връдно и по-безнадѣдно, по-ненавръменно и не-подготвено, отколку всѣки другъ пѣтъ! Ний го считаме па-губно за Македонския народъ.

За насъ въпросътъ дали да работимъ или не въ смисълъ въстание, тероръ върху европ. капитали или да се оттеглимъ — става по-важенъ, защото отъ насъ зависи всичко въ тоя край — Гюмюрджинско и Деде-Агачко — и нашата пасивностъ или участие рѣшаватъ и оная на цѣлия районъ. Така щото когато мислимъ върху нашата бѣдаща деятелностъ — ний мислимъ соб-ственно за оная на населението.

Макаръ, че ний пакъ ще работимъ, като терористи само върху европ. капитали, безъ да правимъ въстание, тогазъ когато въ другите районни ще се бие населението съ пушки — ний мислимъ, че нашата деятелностъ, освѣнъ гдѣто нѣма да достигне цѣльта си, да уврѣди европ. капитали или да помогне за разрѣ-шенieto на въпроса — ще прѣдизвика по-голѣми жертви и го-нения и неминуемо разрушение въ тоя край.

Азъ те моля да ми кажешъ, като приятель трѣбва да ме посѣвѣтавашъ: дали да се увлечемъ въ общия потокъ и ще ли има надѣжда слѣдъ една такава жертва отъ страна на народа да се надѣва той за подобряне на положението си или това ще бѣде само едно вѣлико самопожертвование?

Прѣдъ себе си азъ глѣдамъ мнозина сериозни хора, които бѣха противъ всѣка прибрзаностъ — да се увличатъ въ бор-бата. Вашия и мой скѣпъ приятель Д. х. Димовъ — и той е вече вътрѣ. Но въ моите очи и въ тия на другаря ми, не е достатѣчна само жертвата — тя трѣбва да се даде разумно.

Най-послѣ азъ мисля, че безъ да глѣдаме какво правятъ другите, ний да си вървимъ по пѣтя, който сме си начертали — не ще бѣде отсѣпка и безполезна жертва.

Макаръ, че писмото ми стана дълго, азъ виждамъ, че не можахъ да се изкажа добръ, но вѣрвамъ, че ще ме разберешъ. Не съмъ никакъ спокоенъ.

Хебибчево
1. III. 903

Съ поздравъ
Тв. К. Н. Нунковъ

Адресъ: Гара Каяджикъ Хр. Николовъ — телеграфистъ за К. Н.-въ.

Писмо 2.

Хасково
21. III. 903

Славний Кеповъ,

Писмото ти получихъ и ти благодаря. То доста помогна за по правилното разрѣшение на въпроса, който ни занимаваше. И макаръ, че, както ти казахъ, помогна и е рѣшенъ, обаче дневните събития все идатъ да ни убѣдятъ, че трѣбва по-сериозно да мислимъ и да обмислюваме деятелността си.

Ето единъ примѣръ: Войводата Ал. Кипровъ е вече съ една голѣма чета изъ Одринско. Разбира се, че такава нѣщо нѣма, но важното е, че той отъ Хебибчево прати хора и на 9 км. отъ границата разрушиха единъ мостъ. Както виждашъ работа тъкмо спорѣдъ моето разбиране. Но въ моите очи това е прѣстъпление. И ето защо. Като оставимъ на страна магията на „войводата“, който подава телеграми, за да се величае, врѣдата отъ постѣпката му е несъмнена. Освѣнъ гдѣто даде оръжие на Турцигъ, а главно на Европейцитъ, че всичко се инспирира отъ България, но като послѣдствие населението е силно тероризирано, има много арести, побои и прѣтрѣсване, а полза никаква! Не искамъ да кажа, че ползата трѣбваше веднага да дойде — но щомъ въпроса се рѣши, че въпросното разрушение е инспирирано отъ България — заключението се разбира.

Ний нѣма да действаме до Границата, но кой знае що ще се яви. Трѣбва да се мисли.

Стискамъ ръката ти.

Съ поздравъ Тв. К. Н. Нунковъ.

Пано Константиновъ

Скици изъ дейността му като Велешки войвода.

[Продължение отъ книга 1 (41)]

Следъ десетдневна почивка, бойците, поопо-питени отъ преживѣното въ манастиря, се подгот-вятъ да заминатъ за Бабуна планина. При все че пѣтищата бѣха запазени отъ войска, градските организационни работници, познавайки най-малките гѣнки и потайни пѣтища, сполучиха да прекаратъ своите орлета вънъ отъ града въ безопасностъ.

Населението въ селата Ораовецъ, Войница и Попадия, презъ които преминава четата, посрѣщатъ войводата и четниците съ сълзи на очи отъ рад-остъ за избавянето. Малко и голѣмо тича да по-здрави гостите съ „добре дошли“.

Войводата Константиновъ, въ изпълнение на своята тежка мисия, почва оживѣна дейностъ; той спохожда по-видните организационни деятели въ района, прави съвѣщания съ тѣхъ, туряйки на дне-венъ редъ въпроса: безпощадна борба за прогон-ване сръбската пропаганда отъ Азотъ и Порѣчието.

Между това въ началото на 1906 година про-пагандата извърши редъ убийства и жестокости въ селата Орѣше, Папрадище и Нежилово. Една сръб-ска чета залавя организационния ръководителъ на с. Орѣше, Андрея Стояновъ, когото, следъ голѣми изтезания, скалпирва (сваля му кожата заедно съ косата отъ главата) и го оставя да умре въ най-тежки мѣки. Следъ това залавя ръководителя на с. Нежилово, Гуро, и го убива. Пропагандата при това почва да изтезава населението на трите села и извършва редъ безчестия.

Вследствие на извършените убийства и обез-честявания върху мѣстното население отъ страна на агентите на пропагандата, въ редовете на Ор-ганизацията се оформи становището, да се свика една конференция на ръководителите отъ всички

села въ Бабунията, влизащи въ Велешкия и При-лепския революционни райони, на която да се сло-жатъ за разглеждане нетърпещите отлагане орга-низационни въпроси и да се взематъ съответни решения.

Въ срѣдата на м. юний 1906 година се събра въ с. Войница конференцията на организационите ръководители отъ Велешко и отчасти отъ Прилеп-ско. Следъ обстойно обсъждане на положението въ Велешко и Прилепско се очерта становището и се взема единодушно решение: да се изработи общъ планъ за задружни действия противъ четите на пропагандата, който планъ впоследствие напълно се одобри отъ окръжния комитетъ. Трѣбваше да се почнатъ терористически акции противъ хората на пропагандата срѣдъ села и градове, а отъ друга страна, Велешката и Прилепската чети, подпомо-гнати отъ селска милиция да нападнатъ сѣрбоман-ските чети въ Порѣчието и се справятъ съ тѣхъ, като предварително се запали оржжейниятъ складъ на пропагандата, който се намираше въ кѣщата на свещеника въ с. Крапа, следъ което да се изгори цѣлото село изъ основи, понеже въ това село се вземаха решения за избиването на мнозина мѣстни организационни деятели.

Съгласно съ решението на конференцията въ село Войница, следъ три дни на разположението на Велешката чета се явяватъ 120 души милици-онери. Пристига сѣщо и Прилепскиятъ войвода Гого Ацевъ съ четата си. Двете чети и милицията достигатъ около 180 добре въоръжени борци, го-тови за борба на животъ и смъртъ. Цѣлиятъ тоя отрядъ бѣше поставенъ подъ командата на Пано Константиновъ.

На 20. юний отрядът се прибира на бивуак надъ с. Габровникъ въ единъ отъ скатовѣтъ на Бабуна-планина и тамъ престоива цѣлъ день. На 21. юний отрядътъ пристига въ село Папрадище, посрещнатъ отъ свещеника Иванъ Аврамовъ и Арсо Локвички. Следъ доклада на Арсо Локвички за направената отъ него рекогносцировка въ Порѣчието окончателно се взема решението да се обсади селото Крапа, въ което се намиратъ на почивка нѣкои отъ сръбскитѣ чети. Презъ нощта отрядътъ трѣгва на пѣтъ, минавайки презъ буйнитѣ балкански рѣки и падащитѣ презъ стрѣмнитѣ урви пороища, и съ голѣми усилия пристига на планината Даутица и остава да денува въ единъ

ибна, Велко Апостоловъ Попадийски, Спиро Тошевъ и Никола Николовъ влизатъ въ селото и подпалватъ кѣщата на селския свещеникъ. Следъ нѣколко минути се подпалва складътъ на оржжейнитѣ материали на пропагандата и бомбитѣ почватъ да избухватъ съ страшна сила. Това внася грозна суматоха всрѣдъ селото.

Виждайки се натѣсно и не смѣйки да се биятъ на открито, голѣма частъ отъ сръбскитѣ чети сполучиха да се промъкнатъ презъ обсадата и избѣгватъ въ планината. Отрядътъ влиза стремително въ селото, обстрелванъ отъ останалитѣ четници на пропагандата низъ селскитѣ кѣщи. Отъ избухването на бомбитѣ отъ оржжейния складъ

Китното чисто българско село *Черешница* въ Костурското *Пополе*, разположено въ недрата на Вичъ планина. Презъ 1903 г. селото броеше 80 български кѣщи и населението му, което е съ будно национално съзнание, презъ Илинденското въстание взе живо участие безъ разлика на възраст и полъ начело съ селския свещеникъ попъ Германъ. Село Черешница се намира на сръбскитѣ между Костурскитѣ подобласти Кореща и Пополе и има стратегическо значение. Презъ време на Илинденското въстание, частъ отъ въстаническитѣ чети имаха за своя база Вичъ планина, а именно мѣстноститѣ ѝ надъ с. Черешница. Въ началото на м. августъ 1903 г. цѣлата турска войска, която бѣ съсрѣдоточена въ гр. Костуръ и с. Маврово, съ благословията на Костурския гръцки владика Германосъ Каравангелисъ, предприе настѣпление срещу въстаналитѣ села въ Костурско. Обектътъ на настѣплението ѝ бѣ планината *Върбица* и трѣбваше да мине презъ с. Черешница, кждето тя на брой 13,000 души подъ водителството на Едхемъ-паша се натъкна на единъ въстанически отрядъ, заелъ височинитѣ „*Кайнако*“ и „*Църнь-върхъ*“. Въстаническиятъ отрядъ наброяваше 200 души зле въоръжени въстаници. Боятъ почна на 14/27 августъ 1903 г. още въ тъмни зори при височината *Кайнако* и тукъ той трая презъ първата половина на деня, когато защищаващитѣ това мѣсто въстаници бѣха заставени да се отдръпнатъ къмъ *Църнь-върхъ*. Следъ обѣдъ турската войска сломи силната съпротива на въстаницитѣ и при *Църнь-върхъ* и овладѣ и опожари до основи китното и юначно планинско село Черешница. Въ това сражение се дадоха много жертви и отъ двѣтъ воюващи страни.

отъ нейнитѣ склонове, близо до селото Крапа. Благодарение щателната рекогносцировка на немуморимия ратникъ Арсо Локвички, деньтъ минава спокойно, безъ да сж забелязани отъ неприятеля следитѣ на отряда.

На 22. юний презъ нощта отрядътъ настѣпва и безъ всѣкакви спѣнки обсажда селото Крапа. Единъ отъ часовитѣ на пропагандата съобщава съ изстрелъ за приближаващата опасност и избѣгва въ селото. Въ селото се почва усилено движение отъ кѣща въ кѣща, безъ да може да се схване какво се върши. Селскитѣ кучета надаватъ силенъ вой.

Веднага групата щурмоваци, състояща се отъ Дачо Йотовъ, Секула Ораовдолски, Миланъ Сър-

на пропагандата се подпалватъ съседнитѣ кѣщи, а поради вѣтъра пожарътъ се разпространява въ околността. Огнътъ обзема всичко наоколо, но сражението продължава ожесточено. Въ това сражение сръбскитѣ чети дадоха доста жертви, но все пакъ сполучиха да избѣгатъ. На разсъмване, заплашенъ отъ пристигането на турски войски въ помощъ на пропагандата, отрядътъ набързо напуска с. Крапа и съ усиленъ набѣгъ се изкачва на Даутица и „Склопчарницитѣ“ на почивка, за да се превържатъ раненитѣ четници и да се проследи движението на четитѣ на пропагандата.

Следъ бѣгството си отъ Крапа, за да си отмѣстятъ, четитѣ на пропагандата, водени отъ войводитѣ Йованъ Бабунски и Григоръ Соколовъ, преминаватъ Даутица още на 23. юний и поставятъ засади на „*Куртовъ камъкъ*“ съ единствената целъ да причакатъ и убиятъ войводата Пано Константиновъ. Въ изпълнение на своя замисълъ четитѣ на пропагандата поставятъ засади на протяжение около 200 метра по единствения пѣтъ, презъ който може да се завърне четата на Константинова, за да пристигне въ с. Орѣше или въ с. Папрадище. На 25. юний цѣлитъ отрядъ трѣгва за с. Папрадище. Приближавайки мѣстността „*Куртовъ камъкъ*“, войводата Константиновъ, къмъ 5 часа следъ обѣдъ, изпраща въ авангардъ помощника си Дачо Йотовъ съ група четници да премине „*Куртовъ камъкъ*“, като му дава наставления и го предупреждава зорко да бди и да огледа щателно мѣстността, като при преминаването групата му да се движи въ верига. Въ изпълнение възложената му задача, Дачо Йотовъ трѣгва напредъ и преминава „*Куртовъ камъкъ*“, безъ да даде какъвто и да било сигналъ. Засадитѣ на пропагандата пропускатъ групата на Дачо, за да влѣзе въ засадата ядрото заедно съ войводитѣ.

Къмъ 6 часа следъ обѣдъ, наскоро следъ

преминаването на Дачовата група, войводата Константиновъ, вървейки начело на отряда, заедно съ Прилепския войвода Гого Ацевъ и помощника му Мирчо Найденовъ, Порѣчкия войвода Арсо Локвички, четника Цвѣтанъ Стровианчето и Цоньо Андрейчевъ, се обръща къмъ последния съ думитѣ: „Цоньо, приближаваме „Куртовъ камъкъ“, гдето преди три години падна убитъ отъ засада на пропагандата Стефанъ Дечевъ, та най-добре ще направишъ, ако се повърнешъ назадъ и щателно да провѣришъ дали другаритѣ сж се подредили да преминаватъ по на 10—20 крачки единъ следъ другъ; страхъ ме е да не стане нѣкой хаталякъ, май много е опасно тука.“ Недоизказалъ се още, срещу групата изъ засада последватъ нѣколко залпа. Още отъ първия залпъ пада убитъ войводата Константиновъ. Следъ малко се дочуватъ гласоветѣ на Григоръ Соколовъ и Тренко, пълни съ цинични псувни, отправени къмъ Константинова.

Макаръ и силно изненаданъ отъ устроената засада и тежката загуба на Константинова, войводата Гого Ацевъ застава начело на отряда и дава заповѣдъ за заемане по-сгодни позиции за отстояване на неприятеля. Отъ внезапнитѣ залпове на неприятеля въ първия моментъ настѣпва всрѣдъ цѣлия отрядъ едно вцепеняване и недоумение. Никой не може да схване, где е залегналъ неприятелътъ. Гласътъ на Гого Ацевъ въ моментъ уяснява положението и всички заематъ позиции и почватъ да свистятъ куршуми между дветѣ страни. Неприятелътъ открива силенъ пушеченъ огънь къмъ групата, въ която се намиратъ войводитѣ Гого Ацевъ и Арсо Локвички. Всрѣдъ адския и злокобенъ вой на ренегатитѣ и свистенето на куршумитѣ пада тежко раненъ войводата Гого Ацевъ. Веднага ржководството на отряда преминава въ ржцетѣ на Мирчо Найденовъ.

Отрядътъ окончателно се съвзема отъ изненадата и дава решителенъ отпоръ. Сражението продължава до късна нощъ. Четитѣ на пропагандата, виждайки се въ критическо положение, бързо отстъпватъ по направление на с. Богомила, а отрядътъ на Мирчо Найденовъ отстъпва къмъ върха „Якупица“, оставайки на полесражението безжизненитѣ трупове на войводитѣ Константиновъ и Ацевъ.

Следъ убийството на Константинова и това на Иванъ Наумовъ Алябака презъ 1907 година, „Азотъ“ стана плячка на пропагандата. Нѣмаше вече ония смѣлчаци, които да внесатъ респектъ всрѣдъ пропагандата, нѣмаше кой да отнеме „Азотъ“ отъ пропагандата.

Така „Азотъ“ стана символъ на смъртта и гробница на стотици буйни ентузиазирани младежи, придошли отъ всички краища, гдето се чува бъл-

гарска речъ, да се борятъ срещу домогванията на пропагандата, която се силѣше чрезъ злато и куршумъ да прави населението „сръбско“. Въ борбата съ четитѣ на пропагандата и нейния естественъ съюзникъ, турската войска, Бабунията стана Голгота за стотици беззаветно предани борци, които се изкачваха по стрѣмния ѝ пѣть и намираха своя жизненъ край. Едни падаха, други прииждаха, но всички умираха съ една единствена мисълъ, какъ по-скоро да се унищожи сръбската пропаганда.

Ганчо Суичмезовъ отъ гр. Кюстендилъ. Билъ е четникъ въ Кочанската чета презъ 1902 и 1903 години.

Константиновъ бѣше единъ отъ първитѣ между борцитѣ, който създаде легенда за дѣлата си въ борбата съ пропагандата, като революционеръ и водачъ, като другаръ и човѣкъ. Неговиятъ милъ погледъ и благодушие му оставиха голѣмото име всрѣдъ бабунци, име което младитѣ поколѣния ще произнасятъ съ благоговение.

Стефанъ Аврамовъ.

Демиръ Трайко

Хетерията, която е била организация за освобождение на Гърция, чрезъ организитѣ на Цариградската патриаршия, бѣше пуснала корени въ Македония. Подъ благовидния и примамливъ предлогъ, че тая организация действува за освобождението на всички християни подъ турско робство, Фенеръ е целѣлъ да събере материални срѣдства за гръцката кауза и да впрегне въ освободителната борба и здравитѣ македонски сили. Не познавайки ехидната гръцка душа и искрено желаейки освобо-

ждението на Родината си, мнозина македонски идеалисти се хванаха на вждицата на Фенеръ. Между най-крупнитѣ фигури на Македония презъ време на революционната борба „за вѣра“ е билъ войводата Марко Бочваротъ. Чрезъ дивнитѣ си подвизи, тоя витязъ е издигнатъ въ приказкитѣ и пѣснитѣ до степенъ на легендаренъ македонски герой, еднакво считанъ за свой отъ българи, гърци, власи и албанци. Готови на саможертва за Родината, и четиритѣ нации изпратили синоветѣ си подъ

червения му байракъ. Знаменосецъ на Марко е билъ *Демиръ Трайко Цвѣтковъ* отъ градъ (тогава село) Крушово, Битолско.

Родителитъ на Трайко сж били отъ с. Свинище, Охридско. Презъ 1790 год. башибозуци нападнали и опожарили дома на туй семейство и то едвамъ се спасило чрезъ бѣгство, като се установило въ намиращото се подъ силно турско покровителство с. Крушово. Следъ две години — 1792 г. — въ Цвѣтковото семейство имало голѣма радостъ: родилъ се Трайко. Цвѣтко горещо възблагодарилъ

Крушовскиятъ войвода Питу Гули съ другаритъ си: Миту Мучитану (вляво) и Петъръ Лявра. И тримата сж власи отъ г. Крушово

Богу, че следъ многото момичета го удостоили и съ синъ, който да продължи живота на семейството и да отмъсти на ония, които му докарали нещастieto. У бждеция бунтовникъ заедно съ физическото растение, растѣла и злобата срещу потисници. Той, обаче, не сподѣлялъ мнението на баща си — да се върне въ с. Свинище, да отмъсти и да си възвърне заграбенния имотъ, нито пъкъ желаялъ да върви по стѣпките на харамитѣ и хайдутитѣ, макаръ да се възхищавалъ отъ подвижитѣ имъ и винаги пѣлѣ пѣснитѣ имъ и макаръ изъ балкана да свивалъ вратъ на всѣки попадналъ въ ржцетѣ му зулумджия. Трайко търсѣлъ порационалното срѣдство за отплата на тирана, защото виждалъ въ лицето на всѣки разпасанъ ага, бей и ефендия неприятелъ и неотговоренъ факторъ. Природно интелигентенъ, Трайко разбралъ, че строятъ, режимътъ, системата сж виновни не само за тѣхното семейно нещастие, но и за това на цѣлата рая въ държавата на Султана. Случаятъ съ Хетерията „за вѣра“ дошелъ да му пошепне, че срѣдството е намѣрено — съ сила, съ масово въстание да се събори царщината на тиранията, за да възкрѣсне царството на правдата и свободата.

Съ буенъ огънь въ гърди и съ младежки пламъкъ въ очи Трайко се изправилъ предъ дивния войвода Марко и се поставилъ на разположението му. Марко се възхитилъ отъ желѣзния и строенъ великанъ и го отредилъ за свой *знаменосецъ*. А възможно ли било, щото Марко да не се възхити отъ него и да не го удостои съ високата честъ? Трайко е билъ високъ и снаженъ човѣкъ, съ приятно розово лице, съ буйна коса и едри рунтави мустаци, съ голѣми черни очи подъ черни гъсти вежди и респектираща осанка. Волево и физически билъ еднакво силенъ. Ралото е било като тояга въ ржцетѣ му, а конски подкови трошелъ като гевреци. Турцитѣ сж го назовавали *Демиръ Трайко* (Трайко Желѣзото) и не се опитвали да го закачатъ, защото ржката му, която умѣло свирѣла на тамбурата, още по-умѣло боравѣла съ ятагана, а куршумъ и съ пишовъ провиралъ презъ прѣстенъ. Сила, мъжество и решителностъ, воля, патриотизмъ и готовностъ за саможертва излъчвалъ той отъ себе си и затова овладѣлъ Марка.

Презъ 1820 год. Марковата чета е дала своето генерално сражение въ страната на Сулиотитѣ (Северна Гърция). Въстаналитѣ сулиоти се присѣдинили къмъ Марковата чета и се държали доблестно въ борбата. Турската войска и башибозукътъ сж дали грамадни жертви, но понеже имъ стигнало подкрепление, успѣли сж да обградятъ бойцитѣ, които, за да излѣзнатъ изъ огненния обржчъ, трѣбвало да се втурнатъ срещу неприятеля и да се борятъ гърди срещу гърди. Въ тоя ржкопашенъ бой падналъ убитъ легендарниятъ Марко. Братъ му събралъ останките отъ четата и продължилъ борбата. Ранениятъ на нѣколко мѣста знаменосецъ Трайко не изпусналъ изъ ржцетѣ си изподупченото отъ куршуми знаме и продължилъ да следва четата въ всичките ѝ по-нататъшни походи. Обаче, когато станало ясно, че генералъ Ипсиланти оформява вече *грѣцка* държава и че борбата нѣма да се продължи за освобождението и на македонскитѣ християни, които само заради това били дали морална, материална и физическа подкрепа на *движението*, съ горестъ въ душата си остатъцитѣ отъ четата напуснали Гърция и отишли въ Критъ да намѣрятъ смъртта си въ тамошнитѣ въстания, защото връщането имъ въ Македония и легализирането имъ означавало само срамна смъртъ.

Чувствувайки се чужди между чужди, отчаянитѣ отъ подлостта на грѣцкитѣ хетеристи наши бойци, възползувайки се отъ гостопримството на единъ руски параходъ, напуснали Критъ и заминали за Босна-Херцеговина да търсятъ искрени робски сърдца, за свободата на които да отдадатъ своята кръвъ, своя животъ. Появяването имъ раздвижило робитѣ, но сжщевременно раздвижило и поробителитѣ. Тръгнали сж потери по диритѣ имъ и въ едно сражение четата е била разбита: само десетъ души сж могли да се спасятъ. Преследвани отъ войска и башибозукъ, тѣ потърсили прибѣжище въ Черна гора. Следкато сж си отпочинали и сж се запасили съ оржие и амуниции, нашитѣ бойци сж прекосили Албания и се отзовали въ Македония, като се установили въ Катеринско, за да бждатъ по-близо до харамийското прибѣжище Олимпъ. Тукъ вече нашитѣ бойци, по неволя, се отдали на хайдутлукъ — плячкосвали и избивали богатитѣ и лоши турци и съ придобитата плячка издръжвали себе си и подпомагали

ятацитъ (укривателитъ) и беднитъ християни и мюсюлмани. Благодарение на тая своя тактика четата години подъ редъ е могла да върлува въ тоя край, като е всѣла ужасъ и трепетъ срѣдъ беговетъ и янкеседжитъ. Въпрѣки всички мѣрки, никакви потери не сж успѣли да влѣзнатъ въ диригъ на четата и да я унищожатъ. Най-после потисницитъ народни сж се възползували отъ влизането въ сила на Гюлханския Хати-Шерифъ (1834 г.) и сж молили Солунския и Битолския валии да амнистиратъ въпроснитъ хайдутъ, за да се успокои Катаринския край. Следъ дълги преговори четата била амнистирана и свободно е влѣзнала въ Битоля. Цѣлиятъ градъ се стекълъ да я гледа. На

пръвъ планъ изпъквала грамадната и внушителна фигура на Трайка, на чието лѣво бедно висѣлъ ятаганъ, а на дѣсното — тамбура. Валията, който билъ уменъ човѣкъ, разбиралъ, че отъ тия хайдутъ трудно е да се създадатъ на стари години земеделци и занаятчии и че тѣ винаги ще мечтаятъ да иматъ пушки на рамо, та затуй ги назначилъ за горски и полски стражари по роднитъ имъ мѣста. Легализирането на страшния Демиръ Трайко и идването му въ Крушово като горски стражаръ, сиречь, като властъ въ конака на забитина, смутило турцитъ отъ съседнитъ села, а зарадвало и обнадежило раята. Истинскитъ причини за амнистията никой въ и около Крушово не знаелъ, но всички знаели, че тя се дължи на застъпничеството на влиятелни голѣмци — паши, бегове и ефендета —

и, като „аркалия“, Демиръ Трайко станалъ още и авторитетенъ. Като таквъ той е принесълъ на съселянитъ си и на селото голѣми услуги, а именно: респектиралъ зулумджитъ и народътъ свободно и спокойно си гледалъ полската работа. Понеже властѣта нѣмала точни списъци за населението, при идването на държавенъ бирникъ той давалъ възможностъ на беднитъ да се укриватъ въ горитъ, за да не платятъ данъци на царщината, тъй като по това време въ Крушово плащалъ данѣкъ само намѣрениятъ на лице пълнолѣтенъ гражданинъ; на прогоненитъ отъ турскитъ зулуми и заселили се въ Крушово християни разрешавалъ безплатно да отсѣкатъ отъ буковата гора надъ селото посоченитъ отъ него за строителенъ материалъ дървета; по свой починъ забранилъ да сѣкатъ отъ сжщата гора дърва за огрѣвъ и за други нужди — освенъ за обществени — и по този начинъ запазилъ за селото най-хубавия му вѣнецъ,^{*)} както се е запазила и водата отъ чешмитъ, чиито извори сж били въ нея гора; по свой по-

чинъ обявилъ за строго охранително мѣстото крайнитъ му надъ „Голѣма рѣка“ и отъ едни храсти и младоци създалъ великолепно, дивна букова гора — „бърсяшката“ или „бугарската“ кория.

Признателното Крушово още приживе му издигнало вѣченъ нержкотворенъ паметникъ, като наименовало още тогава, а и днесъ именува поменатата гора на неговото име „Демирова кория“.

Въ последно време сръбскитъ санитарни власти сж турнали ржка върху тая Крушовска светиня и сж построили тамъ шесть бараки за гърдоболни сърби.

Челичениятъ човѣкъ Демиръ Трайко, който никакъ не боледувалъ презъ живота си, свилъ се

Ливадата при мѣстността „Бегова кория — сборенъ пунктъ на Крушовскитъ чети въ навечерието на Илинденското въстание. Сега тукъ сж застроени лѣтовища.

отъ „сърдцеболъ“ въ с. Богумила, Велешко, и само за 1–2 часа издѣхналъ въ ржцетъ на сестра си, при която гостувалъ. Това станало въ 1862 год.

Демиръ Трайко съ право може да се счита за родоначалникъ на Крушовскитъ революционери. Бунтарскиятъ му духъ проблесна въ гърдитъ на мнозина негови внуци и правнуци. Тукъ ще споменемъ имената само на покойницитъ негови потомци, а именно: *Ицо Каревъ*, голѣмъ деецъ въ Крушовскитъ борби за народна черква и училище и членъ въ конспирацията на Шумковъ отъ 1869 год. и въ тая на Ангеле Церанеца отъ 1880 год., падна убитъ въ Крушово въ деня на Илинденското въстание; *Тирчо Каревъ*, четникъ при Велко Марковъ, убитъ въ село Ракитница презъ 1902 год.; *войводата Ташко Каревъ*, участникъ въ Илинденското въстание въ Крушово; *войводата Никола Каревъ*, членъ отъ Горското начальство презъ споменатото въстание, убитъ презъ 1905 год. на пѣтъ за Крушовско; *Стойче Божковъ Лѣтничкотъ* отъ с. Селце, Крушовско, участникъ въ Илинденското въстание и убитъ отъ младотурцитъ заедно съ члена отъ Крушовското Горско начальство Тома Николовъ.

Н. К. Майски.

^{*)} Гората се дѣли на петъ части: Малка кория, Влашка кория, Къошкотъ, Охтулъ д'арбинешъ или албански ридъ, и Миячка кория.

Изъ революционнитѣ борби въ Паякъ планина

[Продължение отъ книга 9 (39)]

На 11. февруарий 1905 год., Апостолъ съ чета си минава границата откъмъ Осогово едновременно съ заминаването на Сава Михайловъ. Къмъ края на месеца, дветѣ чети сж въ с. Богданци. А на 28 с. м., на пътъ за Аржанското езеро, тѣ сж въ село Смолъ, кждето биватъ забелязани отъ овчари арнаути, които своевременно обаждатъ на Гевгелийския каймаканинъ. Последниятъ заедно съ началника на мѣстния гарнизонъ разпореждатъ да се обгради цѣлата Смолска мѣстност съ войска и башибозукъ, които постепенно стѣснявали кордона. Съединенитѣ чети се окопаватъ на два близки до селото хълмове и на 1. мартъ се почва неравна борба между 42-ма четници и цѣлъ полкъ турска войска, подпомогната отъ многоброенъ башибозукъ отъ съседнитѣ турско-юрушки села. Сражението е траяло цѣлъ день. Въпрѣки юначната борба и отбрана, всички четници биватъ избити. Туку остави: коститѣ си и войводата Сава Михайловъ, родомъ отъ Гевгели. Следкато изстрелятъ всичкитѣ си патрони за да не падне живъ въ ржцетѣ на турцитѣ, той се с моотравя чрезъ стрихнинъ. Апостолъ бил раненъ на нѣколко мѣста и само той съ единъ свой четникъ успѣва да се промъкне презъ кордона и следкато пренощувалъ въ една изоставена овчарска колиба, успѣва да се прибере въ Аржанското езеро, гдето продължително се е лѣкувалъ.

Още напълно неоздравѣлъ, Апостолъ Петковъ заминава за района си, дето му предстоеше усиленъ работа: преорганизиране на района и борба на два фронта: борба съ турци и борба съ гърци. За да стегне района си и въ организационно отношение, Апостолъ Петковъ назначава за ржководители въ всѣко село най-дейни и нему предани хора, на които съобщилъ и псевдонимитѣ имъ. На последнитѣ той възложилъ да организиратъ часъ по-скоро въ всѣко село милиция, която е била задължена да се явява на помощ на чегата, когато последната е въ сражение съ турска войска или гръцки андарты.

За издрѣжката на четниците си, които раздѣлил на нѣколко десетки, действащи въ означени подрайони, Апостолъ опредѣлил организационенъ данѣкъ въ пари и натура. Така търговцитѣ на пашкули, вино и др., споредъ състоянието си, плащаха отъ 20 до 60 лири; кехайтѣ скотовѣдци били задължени да отдѣлятъ 2 % отъ дребния си добитѣкъ: овци и кози, които образуваха организационни стада, отъ вълната на които се приготвяваха дрехи, япанджаци, фанели, чорапи и навои на четниците; отъ едритѣ земевладѣлци — беговетѣ той нареди да се взиматъ зърнени храни, които се смѣлаха въ организирани воденици, като брашното се складираше въ опредѣлени пунктове по Паякъ планина и по колибитѣ въ Ениджевардарското езеро. Най-после, Апостолъ избира и доурежда втората своя военна база — Енидже-

вардарското блато. За тази цель той увеличи броя на колибитѣ въ езерото на 10, като чрезъ това овладява цѣлото блато и издига бойни крепости предъ Урумлука, отдето на югъ се простира гръцкия елементъ край Солунското и Бѣломорското крайбрѣжие и отдето гръцкитѣ андарты, подпомогани отъ турцитѣ следъ вѣстанието, почнаха да проникватъ на северъ къмъ Сланицата, Вардарията, Боемията и Паякъ планина.

Главенъ центъръ на гръцката пропаганда въ Южна Македония до и следъ вѣстанието бѣше Солунъ. Тя имаше свои адепти въ околнитѣ градове: Струмица, Гевгели, Гумендже, Ениджевардаръ, Воденъ и Костуръ. Въ стремежа си да овладѣе Паякъ планина и да я направи своя база, тя бѣше се насочила къмъ Гумендже, дето живѣеше единъ отъ нейнитѣ ржководители и вдѣхновители — поменатиятъ докторъ Ангелаки Сакелариосъ. Благодарение на последния, въ Гумендже, с. Крива и с. Петрово можаха да се запазятъ по-значителни гръкомански групи, които следъ вѣстанието, явно покровителствувани отъ турцитѣ, станаха гнѣзда на андартски банди, като къмъ последнитѣ се зачислиха и мѣстни гръкомани. Когато на Великденъ 1904 год., презъ м. априлъ, Апостолъ бѣ откритъ въ с. Корнишоръ, заедно съ турската войска противъ четата заминаха и значителенъ брой гръкомани отъ Гумендже и поменатитѣ села. Оттогава тѣ и още много други гръкомани образуваха андартска милиция, като на всички участващи въ нея се плащаше пребогато. Андартската банда въ Гумендже презъ сжщата 1904 г. бѣ засилена съ още двама атински бабаити — Кочо и Яни, които явно се движеха въ града и, покровителствувани отъ турското правителство, се предадоха на провокации, злодеяния и звѣрства, на каквито сж способни само гърцитѣ, когато задъ гърба си чувствуватъ силна опора. Така тѣ почнаха да изкореняватъ младитѣ лозя и черничевы дръвчета на българскитѣ екзархисти — стари гръцки прийоми; да изгарятъ воденицитѣ, като тѣзи на Дино хаджи Георгиевъ, Маянчеви, Севини, Стаматови и др.; да убиватъ срещани насаме извънъ града възрастни и маловѣзрастни, каквито сж: Яно Тенинъ, хаджи Гого Гилинъ и др. А за да докажатъ своето геройство, андартитѣ-убийци трѣбвало е да представятъ отрѣзанъ прѣстъ, ухо, носъ на жертвата си, за да получатъ опредѣленото възнаграждение отъ 5 лири за убитъ българинъ. Срещу Лазаровденъ сжщата година гръцката андартска мафия въ Гумендже устрои следната афера: понеже двортъ на българското училище е откритъ отъ западната страна, промъкватъ се нощно време оттукъ нѣколко бандити, изкачватъ се на тавана на училището и въ една кошница оставатъ нѣколко бомби и писмо.

(Следва).

Христо Шалдевъ.

Годишниятъ абонаментъ (за 10 книги) на ИЛЮСТРАЦИЯ ИЛИНДЕНЬ за България е 120 лева, за извънъ България 200 лева и за Америка 2 долара. Цената на отдѣлната книга въ България е 15 лева. Всичко, което се отнася до редакцията и администрацията на списанието, се отправя: ДО КАНЦЕЛАРИЯТА НА РЖКОВОДНОТО ТѢЛО НА ИЛИНДЕНСКАТА ОРГАНИЗАЦИЯ, ул. Алабинъ, 30. — София. Телефонъ 19-32.